

„...hiszen lehetnénk jóbarátok...”

Babits és József Attila „találkozásai”

József Attila és Babits Mihály személyes kapcsolatáról, elgondolt vagy valóságosnak hitt ellenszenvéről sokat és sok helyen lehet olvasni. Németh Andor, aki a Független Magyarország című újság 1944. február 14-i számában, József Attila' című könyve kapcsán már „koronatanú”-ként szerepel ebben a „per”-ben, Babitsot „a magyar írók konckiosztó hivatalának egyik székálló legénye”-ként emlegeti, aki nem ismerte fel, hogy „József Attila igen nagy költő volt”, s ezért nem adott neki Baumgarten-díjat. Ez a szemlélet bekerült a tankönyvekbe, s néhány esetben (enyhébb megfogalmazásban) ma is kísért még.

József Attila tizennyolc éves korában, 1923 májusában, Szegeden, Juhász Gyula huszonöt éves jubileumán találkozott először Babitscsal. Izgatott „várakozással nézett a találkozás elé a legnagyobbknak mondott élő magyar költővel” – mondta el 1934 decemberében *Basch Lóránt*nak. Olyasmit érzett az idősebb pályatárs iránt, tette hozzá, „mint ami szerelem”. Számított arra is, hogy Babits tud róla, hiszen a Nyugat 1923. április 16-i számában ott volt már három verse, a „Névnapi dicséret”, az „Útrahívás” és a „Sacrilégium”. Talán abban is reménykedett, hogy a „legnagyobb” költőhöz eljutott az 1922 novemberében kiadott kötete, a „Szépség koldusa” is.

A diákköltő ugyanakkor ki akarta sajátítani magának Babitsot. Szerette volna hallani a véleményét legújabb verseiről. Bizonyára hozott magával kéziratot is. Annyira a sarkában volt, hogy még a Közművelődési Palota lépcsőjére is felsettenkedett, ahol *Török Sophie* Juhász Gyulát és barátait fotografálta. Babitsot, aki minden nyilvános szereplés előtt lámpalázás és bizonytalan volt, feltehetően erősen zavarta a körülötte sürgölődő fitalemler. Annál is inkább, hiszen ott volt Juhász, az ő kedvéért vállalta az utat és a fellépést, így akarván segíteni az újságíró-robotból élő barátjának; találkozott valamikori szegedi kollégáival, az ünnepséget bonyolító szervezőkkel. József Attila talán azt várta, hogy Babits is osztja vele kapcsolatban a „Szépség koldusá”-hoz előszót író Juhász Gyula lelkesültését („József Attila Isten kegyelméből való költő. [...] és nagy fiatalsága olyan ígéretekkel teljes, amelyeknek beváltása [...] őt a jövőndő magyar poézis legjobb-jai és legigazabbjai közé fogja emelni” – olvasható itt). A 7–8. osztályból összevont magánvizsgára készülő diák Babits fellépés előtti idegességét, a régi barátokkal és ismerősökkel való társalgást személyes mellőzésnek érezte, szándékolt elutasítást vélt kiolvasni mindenkől.

Feltételezhetően 1928. december 14-én találkozott legközelebb Babits Mihály és József Attila. Minderre a Zeneakadémián került sor, a „Fiatalköltők előadójánál”. A bevezetőt az esthez Babits mondta, aki *Erdélyi József, Sárközi György, Szabó Lőrinc, Komor András, Török Sophie, Fenyő László, Kodolányi János, Fodor József, Ignó Pál, Mollinár Gizella, Molnár Ákos* és *Rozványi Vilmos* társaságában ajánlotta József Attilát a közönségnek. Rá még külön is utalt, amikor így fejezte be mondandóját: „Kevesen hallgatnak talán ma még rájuk: de ők híven hallgatnak mindenkire: kihallják népük szívének primitív dobbanását, az emberi önzés lihegését s a proletár külvárosok zajját, de a jobb jövőbe futó Ember lábdobogását is, sőt az angyalok zenéjét, melyet eltakar, de el nem olt

ez a földi láрма.” Az est után, december 17-én József Attila megjelent Babitsék fogadónapján. Minden bizonnyal hívta őt a költő vagy a felesége, máskülönben kevésbé valószínű, hogy az első vizitre elvihette volna magával *Illyés Gyulát*. Illyés beszélt később *Basch Lóránt*nak arról, hogy „ezen az estén élénk vita támadt” József Attila és vendéglátója között *Benedetto Croce* intuicionista esztétikájáról.

Az 1929. év éles határvonalakat látszott kirajzolni az irodalmon belül. Az egyik tábornak a Kisfaludy és a Petőfi Társaság tagjai, az Új Idők, a Napkelet és lap társaságok szerzői, valamint a Magyar Tudományos Akadémia irodalmi díjazottjai jelentették. Gondolatrendszerüket és esztétikai álláspontjukat a nemzeti klasszicizmus és az önkifejező irodalom eszméjéhez való ragaszkodás jellemezte. Az utókor egy másik csoportban látja a Nyugatot, *Kassák* lapjait, a hosszabb-rövidebb életű folyóiratokat: a Pandorát, a Kékmadár címűt, a Szép Szót és másokat. Ezek a fórumok egymástól távol eső eszmetörténeti és esztétikai szempontokat érvényesítettek, abban azonban közösek voltak, hogy vallották: a művészet önreferenciális, az irodalom nyelvi karakterű, minden költőnek és írónak (és minden nemzedéknek) más és más rendszerben lehet és kell alkotnia. A kortársak azonban nem így vélekedtek. Babits részéről a Kisfaludy Társaság tagságának az elfogadását, a *Berzeviczy Albert*tal folytatott *Ady*-vitát, a Nyugat tradicionális szempontjainak a képviselését folyamatos árulásnak minősítették. *Féja Géza* az *Előrs* 1929. november 16-i számában a Nyugatot „1920 óta fokozatosan [...] jelentőségét veszített irodalmi irány”-nak nevezte, ugyanő, ugyanitt 1930. március 15-én írta: „a fiatal írógeneráció” egységesen állást foglal „a Nyugat ellen”. *Féja* az *Előrs* 1930. augusztus 30-i számában pedig az egyik szerkesztő ellen emelt szót: „Babits – írta – a saját csonka énjén át megcsontkít minden fogalmat, így a kultúra fogalmát is.” A legifjabbak az irodalmi közhangulatot a Baumgarten Alapítvány ellen is tüzelték. *Acsády Károly* például a *Palota-Újpest* című helyi újság 1929. január 26-i számában reklamáta *Nagy Lajos*, *Szabó Lőrinc*, *Pap Károly*, *Illés Endre*, *Illyés Gyula* és *József Attila* elmaradt Baumgarten-díját.

1929 második felére, 1930 elejére az irodalmi közhangulat a Nyugat, Babits és a Baumgarten Alapítvány ellen fordult. Mindez hangot kapott az Irodalomtörténetben, *Kassák* folyóirataiban, *Szabó Dezső* írásaiban, a *Szocializmus*, a *100%*, az *Előrs* és más lapok hasábjain. József Attilát is befolyásolta ez a hangulati hullám: elhitte *Acsády Károlynak*, hogy az 1922-es ‚Szépség koldusa’ és az 1925-ös ‚Nem én kiáltok’ című verseskötvényei alapján már jelentős költő. Ugyanakkor elkeserítette, hogy a Napkelet verspályázatán 1929. január 15-én a bírálóbizottság (*Hartmann János*, *Németh László* és *Rédey Tivadar*) a négy első-, négy második- és három harmadik-díjas megnevezése után a „dicséretben részesülnek” kategóriába sorolta őt (öt másik pályázóval együtt). A megszegyenült költő úgy gondolta, ebben a rangsorolásban benne volt Babits ellenérzése is.

József Attila, a barátok emlékezése szerint, 1929 nyarán folyamatosan készült Babits megtámadására. *Fábián Dániel* idézte föl, mennyire izgatta őt az idősebb pályatárs helyzete, sorsa, élete, művészete. Elolvasta minden verseskötetét és prózai írását, értelmezte magának és másoknak a műveket, negatív értékvonatkozásokat kutatott. Mindez azon a nyáron volt, amikor a levegő – *Basch Lóránt* fordulatával szólva – „pamfletbacillusok”-kal volt megfertőzve. Július 14-én jelent meg a *Tollban Kosztolányi Ady*-ellenes cikke, ‚Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről’. Szeptemberben hozta a *Századok Szabó Dezső* gúnyiratát a ‚Halálfiat’-ról ‚Filozopter az irodalomban’ címmel. József Attila pedig dajkálta és növesztette magában az indulatot a Napkelet verspályázata miatt.

A Hódmezővásárhelyről 1929. december 8-án hazaérkezett fiatal költő – *Tasi József* feltételezése szerint – a Japán kávéházban, kedves törzshelyén olvasta el a Nyugat december 1-jei számát. Itt és most tudta meg, hogy az *Osvát* örökébe lépett új szerkesztők: Babits és *Móricz* levették a folyóiratról az általa becsült *Ignotus* nevét. És ekkor olvasta el *Németh László* frissen megjelent, erősen elmarasztaló bírálatát az 1929 februárjában kiadott gyűjteményéről, a

„Nincsen apám, se anyám” című kötetéről. Azt gondolta, a kritikát Babits sugalmazta.

A maga növekvő indulatához 1929 decemberében hozzácsapódott a fiatal költők és írók egy részében az ellenérzés a Nyugatot szerkesztő, a Baumgarten-díjat „osztogató” költő túlhatalma ellen, meg az 1920-as évtizedben indult irodalmárok elkülönülés-vágya, új lap alapításának az igénye. A minden új generációban meglévő „apagyilkosság-kényszer” is felbukkant, amint Babits már 1924-ben írta a „Fiatalok” című cikkében; a korábbiak is, de a most belépő újjak is azt képzelték, az elődök „lebunkózni való öregek”, akiket el kell takarítani az útból.

Mindezek együtt határozták meg azt a szellemi pozíciót, melyben József Attila 1929 decemberében hozzákezdett „Az istenek halnak, az ember él” című kötet bírálatának a megírásához. Az elkészült szöveg közzétételéről *Komlós Aladár* és *Németh Andor* megpróbálta lebeszélni a szerzőt. Többen, köztük a még mindig megbántott *Hatvany Lajos*, a közreadás mellett érveltek. A Toll szerkesztője, aki bármi áron a szenzációt hajszolta, 1930. január 10-én közölte a lapjában a tizenhárom oldalas tanulmányt, a „merészen tárgyilagos” kritikát. A bírálat, természetesen, megítélhető József Attila költészeteszményének alakulása szempontjából is, a korábbi és a későbbi tanulmányok összefüggésében is. Az érintett költő és a kortársak azonban nem a művészetbölcseleti fejtegetést értékelték. Számukra a vesszők „kijavítása”, a költői hibák „megmagyarázása”, a kezdő költőknek kijáró fejtegetés a költészet „lényegé”-ről, az életmű kicsinylése nem illő és nem rokonszenves állásfoglalás volt. „Ady – olvasható József Attila írásában a sommás összehasonlító-értékelő összefoglalás – a forma fagyasztó ormain ökölremment Istennel, anyaggal, Kosztolányi fontos stratégiai magaslatoikon siklik hótalpakon. [...] Juhász Gyula bérci váromladék fokán mereng füzesekre és meleg alföldi tavakra – az ellenség mintha más tájakon vonulna előle. Babits szemétdombról pislog fölfelé, de nem is föl, hanem le, le, egyre lefelé. Ahol egyéni. Mert másrészt Babits formája, ahol az valóban forma, afféle gyári áru, kész öltöny, amely mindenkin s így Babitson is jól áll. [...] Ha kezdő költő volna Babits Mihály s ez volna az első könyve, akkor meg azt írnam, hogy néhány sora kétségtelenül tehetségre vall. De a könyv egésze mégis kétségessé teszi a tehetség kifejlődését. Sokat kell még tanulnia. Verseit pedig tartsa hét esztendeig az asztalfiában és ne adja ki barátai unszolására sem. Hogy hozzáértőkkel való érintkezése mégis legyen, egyik-egyik kísérletét be-beküldheti módjával valamilyen kisigényű lapnak.”

József Attila később, egy nyugodtabb órájában elmondta a cikk megírásának a történetét Babitsnak, megnevezve azt, aki „rossz szellem”-ként sugalmazója lett. Az idősebb költő, beszélt el *Török Sophie* Basch Lórántnak, „voltaképp nem is haragudott József Attilára – ő igazán haragudni sem tudott”.

A harag-képtelenségre utal az 1932-ben megjelent *Új anthológia*. F fiatal költők 100 legszebb verse” című gyűjtemény. Ezt a gyűjteményt Babits a Nyugat fennállásának huszonötödik évfordulójára állította össze. A szerkesztés előmunkálatainál „Aranyra emlékeztető lelkiismeretességgel és pedantériával járt el (emlékezett a munkára Basch Lóránt) Nem elégedett meg azzal, hogy a maga ízlésével döntse el, kiket vegyen fel a fiatalok közül és hány verssel. Előbb megkérdezte tizenöt versértő barátját. Az enquete [tanácskozás] eredményéről aztán táblázatos kimutatást készített, hogy ki hány szavazatot kapott a fiatal költők közül, és hogy ehhez képest hány verssel, hány oldalon és hány sorral szerepeljen a könyvben.” József Attila neve ott volt Babits tervezetében is. A megkérdezettek közül rajta kívül heten szavaztak szerepeltetésére (Basch Lóránt, *Fenyő László*, *Gellért Oszkár*, *Hevesi András*, *Illyés Gyula*, *Cs. Szabó László* és *Szabó Lőrinc*). A szavazatok aránya alapján a többség a legfiatalabb(!) költőként szereplő József Attilától két vers közlését találta méltányosnak. Ezzel az ítélettel egyezett Babits álláspontja is. „Minden versét elolvastam – mondta Basch Lórántnak –, de kettőnél többet a legjobb akarattal sem találtam.” A mértékkel (melyet az irodalomtörténeti távlatból szemlélő *Rába György* sem korrigál alapvetően, amikor az antológiáról írva József Attila „válogatás-

ba kívánczó [...] féltucat remeké”-ről beszél) nem volt az érintett sem elégedetlen. Erre lehet következtetni az 1932. október 6-i, Babitsnak feladott versküldeményéből.

1933. január 28-án kelt levelében a Baumgarten Alapítvány irodalmi kurátorához fordult segélyért. Kérését a következőkkel indokolta: „Feleségemmel együtt hosszabb idő óta a szó szoros értelmében éhezünk [...] Majdnem minden holmink – beleértve az ágyneműt is! – zálogban van. Laktérhátralék miatt aggódnom kell és féltennem ezt a barátágtalan szoba-konyhát, amelyben még lakunk. Szeptember 8-óta nem tudtam villanyszámlát fizetni. Ma kaptam négyhavi áramfogyasztásról szóló P. 193,35-öt kitevő egyesített számát. [...] Nem fűtünk. Nincs cipóm. [...] Egyetlen közönséges keskeny díványunk van, azon alszunk ketten. Lázás beteg mellett, vele egy takaró alatt aludni, kevés a szerelem. [...] Most nap mint nap az fekszik a díványon, aki rosszabbul van. Aki lázasabb, aki jobban köhög, aki jobban izzad. És így tovább. Nagyon sajnálom, hogy Öntől, akit megbántottam, pénzt kell kérjek. Nagyon sajnálom ezt a festett vérzést is. Kérem fogadja tisztelem kifejezését.” Babits, Basch Lóránttal egyetértésben, azonnal kiutalt József Attilának 300 pengő segélyt. A fiatal pályatárs 1933. március 2-án kelt levélben nyugtázta a küldeményt. A következőképpen: „Igen tisztelt Uram! A Baumgarten-alapítványból folyósított 300 pengőt köszönöm. Valóban az utolsó pillanatban jött, már szét is szedték. De más oldalról is könnyített helyzetemen. Amióta tudom, milyen – esztétikától idegen és magam elől is elrejtőző – impulzusok kényszerítettek, hogy Önt bizony durván megtámadjam, lelkiismeretem egyre ösztökél, hogy ezt a csorbát kiköszörüljem [...] Mellékelve küldök néhány verset. Meg kell jegyezmem, hogy a ‘Téli éjszaka’ mintegy két hónapja kiszedve hever a Pesti Naplónál [...] Tisztelem jeléül ajánlom fel Önnek [...]”. Az tény, hogy a Nyugat április 1-jei számában megjelent az ekkor küldött vers, a ‘Lassan, tűnődve’. Meg az is, hogy június 17-én a Nyugatnak feladott ‘Ódá’-t a lap a júliusi számban azonnal közölte. És az is figyelmet érdemel, hogy (a Hatvany Lajosban és sok mindenkiben apapótlékot kereső) József Attilának Babits 1933 novemberében megküldte a ‘Verseny az esztendőkkel’ kötetet a ‘József Attilának szívesen küldi Babits Mihály’ dedikációval.

Kettejük személyes és költői találkozásának több stációja is volt még. *József Jolán és Bányai László* emlékezete szerint 1934 januárjában vagy februárjában találkozhattak egy este a Széna téren, a villamoson. A betegségtől meggyötört, sovány költő látványa, az elmulasztott találkozások lehetősége rémlik föl a ‘Magad emésztd...’ kezdetű versben. A Nyugat 1935. szeptemberi számában (‘A bűn’ társaságában közölt vers) a ‘Mint a gyermek...’ háttérben is felsejlik a megbánt konfliktus emléke. De változott Babits véleménye is. Az 1932 októberében kiadott ‘Külvárosi éj’ című kötetéről már ő kérte Illyés Gyulát kritika-írásra (a bírálat a Nyugat december 16-i számában meg is jelent).

Az 1935-ös vers-kiadás után hosszú kihagyás következett. József Attila sem 1936-ban, sem 1937-ben nem adott újabb verset a Nyugatnak. Bizonyára a környezete vagy a mesterségesen szított ellenérzés hatására történt mindez. Nem volt ugyanis kívánatos a munkásmozgalommal kapcsolatot tartó újságok és csoportok szerint sűrűn szerepelni a Nyugatban, amely – amint Németh Andor írta – ekkor, 1935 után a ‘baloldali hagyományával szakítani és az államhatalommal szövetkezni látszott’.

Babits 1932 után már figyelemmel kísérte József Attila útját. 1934 decemberében a ‘Medvetánc’ megjelenése után, a Baumgarten Alapítvány tanácsadó testületének az ülésén komoly formában felmerült József Attila Baumgarten-díjjal való jutalmazásának az ügye. A testület végül úgy döntött, hogy a kialakult szokásnak megfelelően, a fiatal szerzőnek, mint a kortársainak minden esetben, előbb a már ‘kis díj’-ként emlegetett 1000 pengős jutalmat ítéli (az évdíjat ekkor *Füst Milán*, *Halász Gábor*, *Karinthy Frigyes*, *Nagy Lajos* és *Szerb Antal* kapta). A díjkiosztáson és az ünnepséget követő vacsorán, Basch Lóránt emlékezete szerint, Babits ‘hirtelen felemelkedett (nem szokta máskor), körülnézett és egyenest ama asztalszámny felé tartott, ahol József Attila ült [...] Helyet

kért mellette. Hosszasan beszélgettek, mint jó ismerősök.” Ezt követően, 1935. augusztus 18-án küldte el a „kisdíj”-as költő (a már emlegetett) „A bűn’ és a ‚Mint a gyermek...’ című verseket, egy meleg hangú levéllel. Nem sokkal ezután felkereste Babitsékát az Attila utcai lakásban.

1935 novemberében kezdtek tárgyalni a következő évi Baumgarten-díjak ügyét. Az első találkozásokkor megállapodtak, 1936-ban az évdíjat Kassák és József Attila kapja. Kassák – sajtópere miatt – végül nem kerülhetett föl a fölterjesztendő listájára. József Attila pedig maga tette lehetetlenné a jutalmazást. A következő kuratóriumi ülés napján ugyanis, 1935. november 25-én, A Reggel című újság a „Napi hírek” rovat élén közölte József Attila „Én nem tudtam” című versét „Babits Mihálynak hódolattal” ajánlással. A verset, mondta el Ignotus Pál 1956-ban Basch Lórántnak, József Attila barátai tanácsára dedikálta, a „hódolattal” kitévelt meg a társaság egyik nőtágya külön és erőszakkal javasolta. Az 1935 szeptemberétől az újság szerkesztőségében heverő vers figyelmetlenségéből is bekerülhetett a november 25-i számba, valószínűbb azonban, hogy a közlés és a ki-tüntetett hely a szerkesztő jószándékú igyekezete volt. Nyilván ezzel és így akarták „bizonyítani”, mennyire „megbánta” József Attila A Tollban megjelent pamfletet. A „demonstráció” csapda-helyzetbe hozta az irodalmi kurátort. Akkor ugyanis, amikor azt híresztelték, hogy Baumgarten-díjat csak az kap, aki verset írt Babitshoz (a hagyatékban ma is ott látható nyolcvannál több Babitsnak ajánlott alkotás), ezután nem lehetett fenntartani a november eleji előzetes döntést. Babits tisztában volt ezzel. Az ügydöntő december 16-i ülést megelőző délelőtt közölte Basch Lóránttal, hogy meg kell változtatnia korábbi elhatározásukat. „Úgy érzem – mondta kurátortársának –, éppen most nem adhatom ki a díjat József Attilának. Bizonyítékot szolgáltatnék önmagam ellen azok számára, akik állítják, hogy csak annak adok díjat, aki hódol nekem.” Mivel mindenképpen segíteni akart rajta, ezért ismételtén „kisdíj”-at adott. 1937 őszén, amikor a jelölések történetek, Babits a következőt mondta Baschnak: „Engem bánt a lelkiismeret József Attila miatt. Tavaly megígértem neki a díjat, kellene valamit tennünk.” A kurátor 1937 októberében beszélt a díjról Szántó Judittal. Az asszony naplója szerint Babits ekkor ezt mondta: „Menjen haza asszonyom, és mondja meg a férjének: operáció előtt vagyok, a pénzt megkapja Attila. Nyugtassa meg.” József Attila tehát úgy ment le Balatonszárszóra 1937. november 4-én, hogy biztos lehetett affelől, 1938. január 18-án, Baumgarten halálévfordulóján átveheti a 3000 pengős „nagydíj”-at. Biztosítva van tehát a teljes függetlenség az 1938. évre.

Ezt a hírt bizonyára sokan megtudták. Azok is, akik az „Én nem tudtam” című vers szerencsétlen dedikációjára biztatták József Attilát. Feltételezhetően tudta Zsolt Béla, A Toll című lap főszerkesztője, aki öt nappal a költő tragikus halála után, az Újság 1937. december 8-i számában „A költő halála” című cikkben leírta: a Baumgarten-díj kuratóriuma „éveken keresztül közönyösen tűrte, ahogyan ez a fiatal költő a vegetatív életéért viaskodott, s rettenetes szegénysége hogyan pusztította el testét, lelkét, amelyben zsenialitása mindennek ellenére az utolsó pillanatig épségben maradt. Nem lehet felmenteni azokat, akik féltékenyen, hiúan vagy opportunistan nem adták meg neki a jussát, ami elsősorban neki járt és akik még az egymás között felosztott babért is megtagadták tőle, hogy végül sorsa eszeveszetten a szörnyű tehervonat mozdonyának vasöklével fonasson véres koszorút fiúsan tiszta, hősiesen felszegett homlokára.”

Az írás részlet az Elektra Kiadóháznál rövidesen megjelenő Babits-életrajzból.